

تحلیلی بر نقش شهرهای کوچک در توسعه اقتصادی - اجتماعی روستاهای پیرامون (مطالعه موردی: شهرستان قیر و کارزین)

مصطفی حسین آبادی: کارشناس ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران*
مهدی پورطاهری: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
اصغر محیط‌سکه روانی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

در دو دهه گذشته توجه ویژه‌ای به نقش شهرهای کوچک در توسعه نواحی روستایی و عملکرد مثبت آنها در الگوی سکونتگاهی مناسب در کشورهای در حال توسعه شده است. مراکز شهری کوچک کارکردهای مهم - بازار نزدیک برای تولیدات کشاورزان، مکانی برای ایجاد فرصت‌های شغلی کوچک، مرکزی برای تولید خدمات اجتماعی، مرکزی برای انتشار اخبار و اطلاعات جدید از بازار کالاها و خدمات، مکانی برای اسکان جمعیت فاقد زمین و مسکن روستایی - بر پسرکرانه‌های خود دارند. در این پژوهش به بررسی میزان رابطه روستاهای پیرامونی با شهرستان قیر و کارزین و توسعه اقتصادی - اجتماعی آنها و تأثیرگذاری عوامل جغرافیایی بر این مقوله پرداخته شده است. ادبیات توسعه شهرهای کوچک، نحوه انتخاب شاخص‌ها و ارزیابی آنها بررسی شده و در ادامه با استفاده از مدل‌های آماری ناپارامتریک، توسعه اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی متأثر از شهر و تأثیرگذاری عوامل جغرافیایی مورد سنجش قرار گرفته است. با استفاده از مطالعات پیمایشی و نمونه‌گیری، ۱۵ روستا و ۳۰۰ خانوار در شهرستان قیر و کارزین به عنوان جامعه نمونه بکار گرفته شده است. روش شناسی تحقیق توصیفی - تحلیلی است و طراحی شاخص‌ها در مقوله اقتصادی - اجتماعی توسعه روستایی تنظیم شده است. با استفاده از مدل‌های آماری، همبستگی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه اقتصادی - اجتماعی آنها سنجیده شد، که نتایج حاکی از وجود همبستگی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر در بسیاری از شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی است.

واژه‌های کلیدی: شهرهای کوچک، توسعه روستایی، توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، رابطه شهر و روستا

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

امروزه اکثر جمعیت شهری کشورهای در حال توسعه در شهرهای کوچک و میانی زندگی می‌کنند از سویی جمعیت ساکن در نواحی روستایی این کشورها با این شهرها رابطه نزدیکی برقرار نموده‌اند (Owusu, 2005:21). این امر نقش شهرهای کوچک را به عنوان نقاط گره‌ای در فرایند توسعه نشان می‌دهد. بعلاوه رواج استراتژی‌های توسعه بازار محور و تاکیدشان روی تولیدات کشاورزی صادراتی نشان از پیوند اقتصادی موثر بین محصولات کشاورزی و بازارهای خارجی دارد. از این جنبه شهرهای کوچک به عنوان یک بازیگر نقش کلیدی در ارتباط پسرانه‌های روستایی با بازارهای محلی و فرامحلی بازی می‌کنند (Tacoli, 2003:56). بنابراین، شهرهای کوچک در توسعه منطقه‌ای به عنوان یک حلقه اتصال نواحی کشاورزی را به مراکز بازاری متصل می‌کند. از سوی دیگر دسترسی کشاورزان به مراکز بازار شهری می‌تواند به عنوان یک محرک برای کشاورزان عمل نموده تا میزان تولیدات خویش را افزایش دهند زیرا بازارها می‌تواند فرصتی برای کشاورزان فراهم نماید تا مازاد تولیدات خود را به فروش برسانند. همچنین مطالعات صورت گرفته شهرهای کوچک را به عنوان مراکزی برای رشد و توسعه و متحول ساختن نواحی روستایی نشان داده است. در کشورهای در حال توسعه شهرهای کوچک به عنوان یک پیوند ضروری در زنجیره روستا- شهری است. آنها به عنوان مراکزی برای بازاریابی و فرآوری کالاهای کشاورزی، پتانسیلی برای جلوگیری از مهاجرت‌های گسترده روستا-

شهری و به عنوان ابزاری برای پخش تکنولوژی مدرن و ارزش‌ها به حومه شهری در نظر گرفته شده‌اند (Hinderink and Titus, 2003:11).

بر همین اساس در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی تقویت و رشد شهرهای کوچک را نمی‌توان نادیده گرفت. زیرا این کانون‌ها امکانات و خدماتی را برای نواحی روستایی خود ارائه می‌دهند و می‌توانند نقش به‌سزایی در توسعه نواحی روستایی داشته باشند. از سویی نیز نحوه روابط و مناسبات میان شهر و روستا به صورت‌های مختلف بر رشد و توسعه و شکل‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی تاثیر می‌گذارد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

اندیشه تاکید بر نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی و منطقه‌ای مدت زمان زیادی است که در جریان بوده است (Tacoli, 2003:28). از دهه ۱۹۸۰ بواسطه رشد شتابان جمعیت در بسیاری از کشورهای جهان سوم و پیامدهای ناگوار آن تمرکز گزایی، عدم تعادل فضایی، ناهنجاری‌های اجتماعی و شهری و ... توجه بیشتری به شهرهای کوچک شده است. بسیاری از مطالعات اخیر در فرایند شهرنشینی کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که نرخ رشد شهرهای بزرگ نسبت به شهرهای کوچک و میانه بیشتر بوده است (Bryceson, 2001:73).

سه دلیل مهم جهت مطالعه نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی می‌توان ذکر نمود:

- نیاز به تئوری سیستم جامع سکونتگاهی برای تقویت رشد اقتصادی همراه با عدالت اجتماعی و فضایی

مختصر اشاره می‌گردد. ایده و موضوع مطالعه تاثیر کارکردی شهرها یا نقاط شهری کوچک شاید اولین بار با کار جانسون (۱۹۷۰) و بحث مرکز توسعه روستایی توسط فانل (۱۹۷۶) آغاز و مطرح گردید که تقریباً جدیدترین موضوع در کار توسعه‌ای بود. وان شیدر^۱ در سال ۲۰۰۴ تحقیقی با عنوان روستا شهرهای کوچک و نقش آن در توسعه اقتصاد محلی (شواهدی از دو ایالت فقیر در هند) به بررسی این شهرها پرداخته و در نهایت، سیاست‌های راهبردی برای تقویت آنها را به شرح زیر ارائه نموده است:

- شناختن پیوندهای روستا- شهری؛
- تاکید بر نقش روستا- شهرهای کوچک؛
- سرمایه گذاری بخش خصوصی در روستا- شهرهای کوچک؛
- نیاز به نگرش‌های جدید توسعه سرمایه گذاری؛
- مداخله در سطوح محلی؛
- نیاز به تغییرات سازمانی در سطوح محلی (Acharya, 2004:12).
- اوسون^۲ در سال ۲۰۰۴ در تحقیقی تحت عنوان شهرهای کوچک و توسعه غیر متمرکز درغنا (تئوری و عمل) از DCDM^۳ استفاده نموده است. بر اساس DCDM هدف تقویت سرمایه‌های ناحیه‌ای تنها رشد این مراکز نیست بلکه تقویت پیوندهای روستا- شهری است. اهداف دیگر آن تقویت کشاورزی در پسرانه‌ها و به وجود آوردن فرصت‌های اشتغال برای کشاورزان است (Yankson, 2004:43).

- بازخوردهای نامطلوب نگرش‌های اقتصادی بالا به پایین برای توسعه که منجر به نادیده گرفتن سطوح پایینی سیستم فضایی کشور شده است.

- سیاست تجربی نادرست کشورهای جهان سوم در رابطه با شهرنشینی و توسعه روستایی علاوه بر موارد فوق دلایل دیگری مانند ضرورت تمرکززدایی از منابع، به صورت واگذاری اختیارات از مراکز به سطوح محلی در بسیاری از کشورهای جهان سوم است (Courtney and Errington, 2000:32).

۳-۱- اهداف تحقیق

- هدف اصلی این مطالعه، بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی در شهرستان قیر و کازین است و اهداف فرعی آن عبارت است از:
- ۱-۳-۱- بررسی میزان تاثیر گذاری شهر قیر در ساختار اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی؛
  - ۲-۳-۱- سنجش اثرات شهر کوچک قیر در توسعه اقتصادی و اشتغال بخشی روستایی؛
  - ۳-۳-۱- شناخت ظرفیت شهر قیر در جذب مازاد جمعیتی منطقه؛
  - ۴-۳-۱- شناسایی روند حرکتی (رشد یا رکود و توقف) شهر قیر در نظام شهری.

۴-۱- پیشینه پژوهش

شهرهای کوچک به واسطه نقش مهم و کارکردی خویش در توسعه منطقه‌ای و محلی مورد توجه بسیاری از برنامه‌ریزان توسعه منطقه‌ای قرار گرفته و پژوهش‌های متعددی در رابطه با نقش و تاثیر این شهرها بر نقاط پسرانه روستایی در نقاط گوناگون دنیا صورت گرفته است. در ادامه به برخی از پژوهش‌های انجام گردیده در این راستا به طور

1- Wandsheider

2 - Owsun

3 -district capital-center decentralized development model

۱-۵-۲- به نظر می‌رسد بین عوامل جغرافیایی و میزان ارتباط اقتصادی- اجتماعی نواحی روستایی با شهر قیر رابطه معناداری وجود دارد؟

۱-۶- روش شناسی تحقیق

با توجه به ماهیت پژوهش از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی نظریه‌ها، رویکردهای موجود و تجربیات جهانی در خصوص نقش شهرهای کوچک در توسعه و پایداری سکونتگاههای روستایی پرداخته شده است. برای گردآوری اطلاعات در ارتباط با ناحیه مورد نظر نیز از اسناد و مدارک، نقشه‌ها، آمارها و گزارش‌های سازمان‌های مختلف استفاده شده است.

بخش دیگر کار از طریق مطالعه پیمایشی (جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه) صورت پذیرفته است. در این پژوهش از دو پرسشنامه استفاده شد یکی پرسشنامه عمومی روستا است که درباره ویژگی‌ها، امکانات و اطلاعات عمومی روستا تهیه شده است و دیگری پرسشنامه خانوارهای روستایی.

میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و عوامل جغرافیایی و توسعه اقتصادی- اجتماعی آنها با استفاده از نرم افزار SPSS و ضریب همبستگی پیرسن و اسپیرمن برای ۱۶ شاخص کیفی محاسبه شده است.

۱-۷- شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

برای دستیابی به اهداف پژوهش شاخص‌هایی برای سنجش توسعه اقتصادی- اجتماعی مورد استفاده قرار گرفت. در جدول ۱ شاخص‌های بکار گرفته شده

تیم تحقیق چهار نفره محققان (Lucy Mayfield, Paul Courtney, Richard Tranter, Philips jones) در یک کار تحقیقی گسترده به بررسی نقش شهرهای میانه‌اندام و کوچک در توسعه روستایی پرداخته‌اند. شهرهای مورد مطالعه از میان سه ناحیه کشاورزی، توریستی و پیرامون شهری در ۵ کشور اروپایی انتخاب شده است (Clark, 2002:34).

فنی (۱۳۸۲) در کار تحقیقی با عنوان شهرهای کوچک و توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی: منطقه تهران) دو گروه از شهرها را مورد بررسی قرار داده است. گروه اول شهرهای ۲۵ تا ۱۰۰ هزار نفری که از استان تهران فاصله زیادی دارند که می‌توانند در جذب مازاد جمعیتی مادر شهر تهران موثر باشند. مدل‌ها و تحلیل‌های جمعیتی نشان می‌دهد که اغلب شهرهای مورد بررسی در گروه اول قرار داشته‌اند و به رغم وابستگی زیاد اقتصادی- اجتماعی به مادر شهر تهران هنوز به مرحله اشباع جمعیتی نرسیده‌اند. گروه دوم شهرهایی هستند که با شهر تهران فاصله کمتری دارند که اگرچه موجب گسترش اشتغال بخشی منطقه‌ای شده‌اند اما کاهش سهم اشتغال بخش کشاورزی در ساختار اقتصاد منطقه را به همراه داشته است (فنی، ۱۳۸۲: ۷).

۱-۵- سوالات تحقیق

در راستای اهداف تحقیق، سؤال‌های زیر مورد توجه قرار گرفته‌اند:

۱-۵-۱- به نظر می‌رسد بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و شاخص‌های توسعه اجتماعی- اقتصادی آنها رابطه معناداری وجود دارد؟

برای سنجش توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاهای

مورد مطالعه آمده است.

جدول ۱- شاخص‌های بکار گرفته شده جهت سنجش توسعه اقتصادی و اجتماعی (متغیر وابسته)

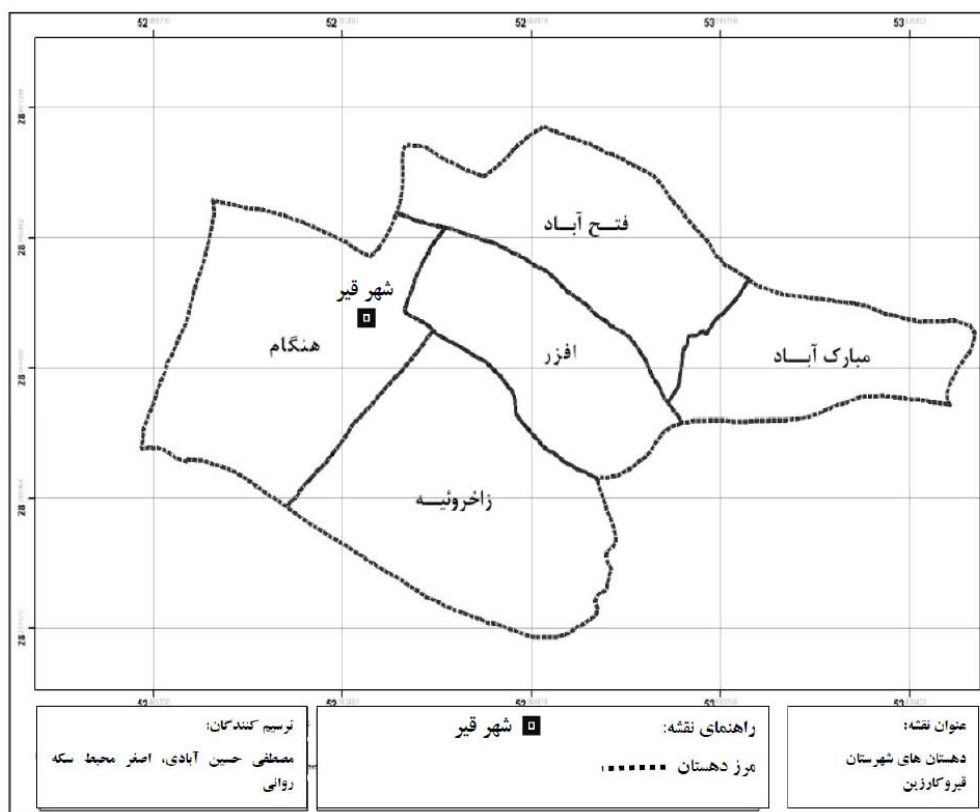
شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی	معیار	شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی	معیار
میزان مصرف کالری روزانه	تراکم (ت)	تراکم نسبی جمعیت	تراکم نسبی جمعیت
نرخ مرگ و میر کودکان زیر ۵ سال		درصد نرخ رشد جمعیت	
درصد خانوارهای برخوردار از سیستم بهداشتی فاضلاب		نسبت جنسی جمعیت	
درصد خانوارهای برخوردار از آب آشامیدنی سالم		درصد جمعیت فعال	
تعداد مبتلایان به بیماری‌های خاص	میزان رضایت (ر)	تعداد آموزشگاه	میزان رضایت
درصد افرادی که در زندگی احساس خوشبختی می‌کنند		نسبت معلم به دانش آموز	
تعداد مراکز امنیتی		نسبت کلاس به دانش آموز	
خانوارهای برخوردار از حمایت‌های بیمه ای		درصد باسوادی	
خانوارهای تحت پوشش نهادهای دولتی	میزان اعتماد اجتماعی (م)	ضریب باسوادی زنان به مردان	میزان اعتماد اجتماعی
ترس از شیوع ناهنجاریهای اجتماعی		درصد رضایت شغلی	
میزان اعتماد اجتماعی		تعداد افرادی که داری حساب پس انداز اند	
همبستگی اجتماعی		تعداد افرادی که وام تقاضا کرده‌اند	
امید به زندگی	میزان مشارکت اجتماعی (م)	احساس محرومیت	میزان مشارکت اجتماعی
میزان رضایت از دسترسی به خدمات		رضایت از درآمد	
میزان رضایت از کیفیت خدمات		میزان مشارکت اجتماعی	
نسبت خانوار ساکن در هر واحد مسکونی		میزان برون گرایی و تعامل اجتماعی	
سطح رضایت از مسکن	میزان رضایت (ر)	درصد زنان عضو شوراهای اسلامی	میزان رضایت
تعداد واگذاری تلفن همراه		درصد افراد شرکت کننده در آخرین انتخابات محلی	
تعداد واگذاری تلفن ثابت		درصد افراد شرکت کننده در آخرین انتخابات ملی	
		درصد رضایت از عملکرد نهادها	

۸-۱- شناخت محدوده پژوهش

فیروزآباد، از جنوب به خنج (از توابع شهرستان لار) و از شرق به دهستان کوهک (از توابع شهرستان جهرم) محدود است. وسعت اراضی قیروکارزین در حدود ۱۲۹۸۰ هکتار بوده و از ۲۵ روستا تشکیل شده است. شهرستان قیروکارزین از دو بخش ۵ دهستان به نام‌های افزر، مبارک آباد، زاخروئیه، فتح آباد و هنگام تشکیل شده است و مرکز این شهرستان نیز شهر قیر می‌باشد. شکل ۱ وضعیت کلی شهرستان قیروکارزین را نشان می‌دهد. جامعه آماری لحاظ شده در این پژوهش در بر گیرنده ۳ دهستان فتح‌آباد، مبارآباد و

شهرستان قیروکارزین در جنوب غربی استان فارس و در فاصله ۱۸۴ کیلومتری از شهر شیراز قرار دارد. قیروکارزین بین مدارهای ۲۸ درجه و ۳۲ دقیقه تا ۲۸ درجه و ۵۴ دقیقه عرض شمالی و ۵۲ درجه و ۶ دقیقه تا ۵۳ درجه و ۱۳ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. از شمال به دهستان‌های جلگه و پل به پایین (از توابع شهرستان جهرم)، از شمال غربی به دهستان‌های حومه فیروز آباد، از غرب به دهستان‌های اربعه (از توابع شهرستان

افزر است که در آنها همه روستاهای بالای ۲۰ خانوار در نظر گرفته شده است.

شکل ۱- نقشه دهستان‌های شهرستان قزوین

۲- مبانی نظری تحقیق

کشور و منطقه‌ای با توجه به شرایط و مقتضیات جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی، این معیار متفاوت می‌گردد (فنی، ۱۳۸۲، ۱۵). در این پژوهش، در منطقه مورد مطالعه، شهرهای بیست و پنج هزار نفر جمعیت، به عنوان شهرهای کوچک مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. ادبیات موجود، یافته‌ها و مشاهدات نشان می‌دهند که مراکز شهری کوچک ۶ نقش مهم بر عهده دارند:

- بازار نزدیک برای تولیدات کشاورزان؛
- منبع مهم کار و اشتغال؛
- مکانی برای ایجاد فرصت‌های شغلی کوچک؛
- مرکزی برای تولید خدمات اجتماعی؛

تحقیق حاضر به دنبال این است تا با استفاده از ادبیات نظری موجود چارچوب هدف‌مندی را برای ارزیابی و تحلیل متغیرهای وابسته تحقیق ایجاد نماید. در همین راستا از میان مبانی نظری موجود در رابطه با نقش شهرهای کوچک در توسعه پسرانه‌های روستایی موارد زیر انتخاب و مورد نقد و واکاوی قرار گرفته است.

معیار ارائه شده توسط سازمان ملل برای تشخیص شهرهای کوچک از بقیه گروه‌های شهری، رقم یکصد هزار نفر سکنه و کمتر از آن است ولی در هر

در شهرهای بزرگ کمک نمایند. اگر شرایط اشتغال کافی در شهرهای کوچک فراهم شود این شهرها می‌توانند جریان‌های مهاجرتی به سمت شهرهای بزرگ را کنترل نمایند (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۶، ۴۶). توسعه شهرهای کوچک می‌تواند به جذب قسمتی از نیروی کار در حال افزایش که نمی‌توانند در بخش کشاورزی جذب شوند کمک نمایند و بنابراین می‌توانند نقش مهمی در بکارگیری نیروی کار در کشورهای در حال توسعه داشته باشند. (Long, 2011:89) شهرهای کوچک مکان‌هایی بادوام و پایدار برای گسترش نیروی کار فراهم می‌نمایند، بدون اینکه به فقر اقتصادی جامعه و اقتصاد ملی منجر گردد (Bajrachary, 2001:63).

۲-۲-۳- شهرهای کوچک بعنوان مکانی برای فراهم نمودن خدمات شهری برای نواحی روستایی شهرهای کوچک بعنوان مکان‌های مناسب برای تمرکز خدمات عمومی مختلف مانند خدمات بهداشتی، آموزشی، تسهیلات توسعه کشاورزی برای جمعیت روستایی پیرامون در نظر گرفته شده‌اند. نوری و همکاران، ۱۳۸۸، ۶۲) این مراکز شهری آستانه کمی از جمعیت که می‌توانند بهره‌وری چنین خدماتی را افزایش دهد پوشش می‌دهند. شهرهای کوچک بر اساس این منطق مورد توجه قرار گرفته‌اند که آنها پیوندهای روستا- شهری را برای گسترش بخش کشاورزی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه فراهم می‌نمایند که این امر دسترسی به نهاده‌های کشاورزی و سایر خدمات را امکان‌پذیر می‌سازد (Gaile, 1998: 23).

- مرکزی برای انتشار اخبار و اطلاعات جدید از بازار کالاها و خدمات؛
- مکانی برای اسکان مردم فاقد زمین و مسکن روستایی.

۱-۲- دلایل عدم موفقیت شهرهای کوچک در ایفای نقش خود

در بسیاری از مطالعات انجام شده بسیاری از شهرهای کوچک نقش توسعه‌ای اندکی در نواحی پیرامونی خود داشته‌اند که مهمترین دلایل آن را می‌توان به صورت زیر ذکر کرد:

- تولید کشاورزی تجاری یا معیشتی؛
- تولید اندک شهرهای کوچک؛
- ساختار نامناسب بازار؛
- ارتباط فضایی ضعیف بین شهرهای کوچک و نواحی روستایی؛
- سیاست‌های نامناسب بخشی و کلان اقتصادی. (Courtney, 2007:65).

۲-۲-۲- نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی
۱-۲-۲- شهرهای کوچک به عنوان مراکزی برای کالاها و خدمات در نواحی روستایی شهرهای کوچک به عنوان مراکز تولید کالاها و خدمات و بعنوان بازارهای محلی یا نقاط جمع‌آوری تولیدات کشاورزان محلی در نظر گرفته شده‌اند. (ملکیان دولت‌آبادی، ۱۳۸۷، ۵۳)

۲-۲-۲- شهرهای کوچک به عنوان جاذب نیروی کار صنعتی و غیر کشاورزی در نواحی روستایی شهرهای کوچک بعنوان نواحی مستعد برای سرمایه‌گذاری غیر کشاورزی و صنعتی دیده شده‌اند تا از این طریق به کاهش تراکم و روند افزایشی قیمت‌ها

۳- تحلیل یافته‌ها

پس از وارد نمودن داده‌های خام در نرم افزار SPSS با استفاده از آزمون همبستگی میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیروکارزین و رابطه آن با توسعه اقتصادی- اجتماعی سنجیده شده است. در ادامه شاخص‌های بکارگرفته شده جهت سنجش این ابعاد توسعه آورده شده و مورد تحلیل قرار گرفته است. پس از آزمون میزان رابطه با شهر و نقش آن در توسعه اقتصادی- اجتماعی پسرکرانه‌های روستایی، در ادامه تحقیق عوامل جغرافیایی و میزان رابطه آن با ارتباط نواحی روستایی با شهر قیر نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۱- میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه اقتصادی آنها

برای سنجش توسعه اقتصادی روستاهای پیرامونی در نتیجه ارتباط با شهر قیر از شاخص‌های ثبات درآمد، رضایت شغلی، امنیت غذایی و دارایی سرمایه ای خانوار استفاده شده است. همچنین توسعه کشاورزی نیز در زیر شاخص‌های توسعه اقتصادی قرار گرفته شده و مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل در جدول ۲ نشان دهنده آن است که ضریب همبستگی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه اقتصادی آنها معادل ۰/۲۱ بوده و سطح معناداری نیز در سطح ۰/۰۲۳ است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که فرضیه H_0 به نفع H_1 رد می‌شود یعنی می‌توان گفت در سطح اطمینان ۹۵ درصد بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه اقتصادی آنها رابطه معنادار مثبتی برقرار

است. به عبارت دیگر، به ازای افزایش رابطه، توسعه اقتصادی نواحی روستایی نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۲- همبستگی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامون

شهر و میزان توسعه اقتصادی آنها

شاخص	همبستگی بین میزان ارتباط روستا با شهر و توسعه روستاها	سطح معناداری
توسعه اقتصادی	۰/۲۳	۰/۰۲۳
رونق کشاورزی	۰/۱۷	۰/۰۲۴
دارایی و سرمایه خانوار	۰/۲۱	۰/۰۱۷
امنیت غذایی	-۰/۱۴	۰/۳۱۳
رضایت از مسکن	۰/۱۱	۰/۰۳۱
رضایت و ثبات شغلی	-۰/۱۶	۰/۲۲۱
رضایت از درآمد	۰/۱۹	۰/۰۳۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۳-۲- میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه اجتماعی آنها

برای سنجش توسعه اجتماعی روستاهای پیرامونی در نتیجه ارتباط با شهر قیر از شاخص‌های برون‌گرایی و تعامل اجتماعی، امید به آینده، احساس خوشبختی، مسئولیت‌پذیری، میزان مشارکت، همبستگی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، میزان ترس و نگرانی از شیوع ناهنجاری‌های اجتماعی و احساس محرومیت استفاده شده است. نتایج حاصل در جدول ۳ نشان دهنده آن است که ضریب همبستگی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه اجتماعی آنها معادل ۰/۲۴ بوده و سطح معناداری نیز در سطح ۰/۰۳۴ است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که فرضیه H_0 به نفع H_1 رد می‌شود یعنی می‌توان ادعا کرد در سطح اطمینان ۹۵ درصد بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر قیر و توسعه

اجتماعی آنها رابطه معنادار مثبتی برقرار است. به عبارت دیگر، به ازای افزایش رابطه با شهر کوچک قیر، توسعه اجتماعی نواحی روستایی نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۳- همبستگی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامون شهر و میزان توسعه اقتصادی آنها

شاخص	همبستگی بین میزان ارتباط روستا با شهر و توسعه روستاها	سطح معناداری
توسعه اجتماعی	۰/۲۴	۰/۰۳۴
برون گرایی و تعامل اجتماعی	-۰/۱۳	۰/۳۳۷
امید به آینده	۰/۱۵	۰/۰۳۳
احساس خوشبختی	۰/۱۸	۰/۰۲۹
مسئولیت پذیری	-۰/۱۶	۰/۱۳۲
میزان مشارکت	۰/۱۲	۰/۰۴۵
همبستگی اجتماعی	۰/۲۵	۰/۰۴۲
اعتماد اجتماعی	۰/۲۳	۰/۰۲۱
توسعه از شیوع ناهنجاری اجتماعی	۰/۱۴	۰/۰۱۱
عدم احساس محرومیت	-۰/۱۸	۰/۴۸۱
رضایت از عملکرد نهادها	-۰/۲۵	۰/۱۲۸
رضایت از دسترسی به خدمات	۰/۱۰	۰/۰۳۹

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای سنجش رابطه بین عوامل جغرافیایی و میزان رابطه روستاهای شهرستان قیر و کارزین با شهر قیر از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. در این راستا میزان رابطه روستاهای شهرستان قیر و کارزین با شهر قیر متغیر وابسته و عوامل جغرافیایی به عنوان متغیر مستقل شناخته می‌شود.

۳-۳-۱- دوری و نزدیکی به شهر و میزان رابطه با

شهر

برای بررسی رابطه دوری و نزدیکی روستاهای پیرامونی با شهر قیر و میزان ارتباط آنها با شهر، میزان فاصله تا شهر در نظر گرفته شده است. نتایج حاصل نشان دهنده آن است که ضریب همبستگی بین میزان دوری و نزدیکی روستاهای پیرامونی با شهر معادل ۰/۱۹- بوده و سطح معناداری نیز در سطح ۰/۰۱۱ H_0 است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که فرضیه H_0 به نفع H_1 تأیید می‌شود یعنی می‌توان این ادعا را نمود که در سطح اطمینان ۹۵ درصد بین میزان دوری و نزدیکی روستاهای پیرامونی با شهر قیر و میزان رابطه با شهر آنها رابطه معنادار برقرار بوده است. در اینجا رابطه معنادار منفی برقرار بوده یعنی به ازای افزایش فاصله روستاهای پیرامونی با شهر قیر میزان رابطه آنها با شهر کاهش می‌یابد.

۳-۳-۲- تیپولوژی (بر اساس توپوگرافی) و رابطه

بین شهر و روستا

تعداد زیادی روستاهای شهرستان قیر و کارزین در دشت استقرار یافته اند یعنی جایی که دسترسی به اقتصاد کشاورزی برای خانوارها میسر است زیرا نواحی کوهستانی با ویژگی‌های اقلیمی گرم و خشک زمینه فعالیت‌های دیگر از قبیل دامداری و باغداری را کمتر فراهم می‌نماید. برای بررسی رابطه بین تیپولوژی

۳-۳-۳- رابطه بین عوامل جغرافیایی و میزان رابطه

روستاهای شهرستان قیر و کارزین با شهر قیر

برای سنجش رابطه بین عوامل جغرافیایی و میزان رابطه روستاهای شهرستان قیر و کارزین با شهر قیر، عوامل جغرافیایی زیر انتخاب شده است:

الف) دوری و نزدیکی به شهر؛

ب) تیپولوژی روستاها.

شاخص‌های اجتماعی نیز همین وضعیت را نشان می‌دهد چنانچه بین میزان رابطه با شهر و توسعه اجتماعی در اکثر شاخص‌ها رابطه معنا دار و مثبت بوده و تنها در دو شاخص برون گرایی و تعامل اجتماعی، مسئولیت پذیری و عدم احساس محرومیت رابطه معنا دار نبوده است. این نتایج نشان می‌دهد که ادبیات موجود در تحقیق که بر نقش مثبت و توسعه‌ای شهرهای کوچک تاکید داشته است با واقعیت و در سطح محلی همخوانی داشته است. از سویی نقش رابطه‌ای روستا با شهر با عوامل جغرافیایی نیز سنجیده شده است. بر اساس مطالعات بعمل آمده بین عوامل جغرافیایی از قبیل دوری و نزدیکی به شهر، تیپولوژی روستاها و میزان رابطه با شهر رابطه معنا دار و منفی بوده است. یعنی روستاهایی که در فاصله نزدیکتری از شهر واقع شده‌اند رابطه بیشتری با شهر داشته و بر عکس. همچنین بررسی تیپولوژی روستاها نیز مؤید این فرض بوده است زیرا روستاهای کوهستانی رابطه کمتری با شهر قیر داشته‌اند.

۵- پیشنهادها

با در نظر گرفتن عواملی مانند کمبود امکانات و عدم دسترسی مناسب به خدمات کافی که موجب بی رغبتی روستائیان به ماندگاری در نواحی روستایی و به تبع آن سبب مهاجرت آنان می‌گردد و از طرفی محدودیت سرمایه که مانع ارائه امکانات به نواحی روستایی است تقویت شهرهای کوچک در نظام سلسله مراتب سکونتگاهی ضروری بوده و می‌تواند نقش مهمی در توسعه ناحیه‌ای و روستایی داشته و بخشی از مسائل و مشکلات که امروز دامنگیر نواحی روستایی است را برطرف نماید. با توجه به نتایج

(بر اساس توپوگرافی) روستاهای پیرامونی و میزان ارتباط آنها با شهر، روستاها را در سه دسته دشتی، کوهپایه‌ای و کوهستانی طبقه بندی نموده‌ایم. نتایج نشان دهنده آن است که ضریب همبستگی بین تیپولوژی روستاهای پیرامونی و میزان ارتباط آنها با شهر آنها معادل $0/21-$ بوده و سطح معناداری نیز در سطح $0/009$ است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که فرضیه H_0 به نفع H_1 تأیید می‌شود یعنی سطح معناداری کمتر از $0/05$ بوده و در سطح اطمینان 95 درصد بین تیپولوژی و میزان رابطه شهر و روستاهای پیرامونی رابطه معنا دار منفی برقرار است. یعنی هرچه روستاها به سمت ارتفاع می‌روند رابطه آنها با شهر کاهش می‌یابد.

۴- نتیجه گیری

بر اساس مطالعه ادبیات موجود در مورد شهرهای کوچک و همچنین برداشت‌ها و مطالعات پیمایشی در سطح دهستان‌های فتح آباد، مبارک آباد و افروز می‌توان بعد مثبت و توسعه‌ای شهرهای کوچک را همراه با نقش منفی و انگلی آن پذیرفت. نتایج نشان می‌دهد که در 12 شاخص از 16 شاخص اقتصادی-اجتماعی مورد بررسی بین میزان ارتباط روستاهای شهرستان قیروکارزین و توسعه اقتصادی و اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود داشته است. در بررسی شاخص‌های اقتصادی بین میزان ارتباط روستاهای پیرامونی با شهر و دو شاخص رضایت و ثبات شغلی و میزان کالری دریافتی آنها رابطه معنا دار نبوده است و در سایر شاخص‌ها از قبیل ثبات درآمدی، رضایت از مسکن، دارایی و سرمایه خانوار، تسهیلات خانوار، توسعه کشاورزی رابطه معنا دار و مثبت بوده است. بررسی

نوری، هدایت‌اله، حسینی‌ابری، سیدحسن، خادمی، حسین، (۱۳۸۸)، نقش شهرهای کوچک در تعادل نظام سکونتگاهی روستایی استان یزد، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۳، صص ۶۱-۷۸.

Acharya, J., (2004), Gendered Spaces. Craftswomen's Stories of Self-Employment in Orissa, India, Ph.D Thesis, Trondheim: Norwegian University of Science and Technology (NTNU).

Bajrachary, B., (2001), Small Twon and Rural Development: A Study of Urban-Rural Relations, the Hill Region of Nepal.

Bryceson, D.F., (2000), Peasant theories and smallholder policies: past and present in Bryceson, D.F. et al. (eds.): Disappearing Peasants? Rural Labour in Africa, Asia and Latin America, London: ITDG Publishing. pp. 1-36.

Clark, P., (2002), Small Towns in Early Modern Europe, Cambridge, Cambridge University Press.

Courtney, P. and Errington, A., (2000), The role of small towns in the local economy and some implications for development policy, Local Economy, 15. pp. 280-301.

Courtney, Paul, (2007), Small towns as sub-poles in English rural development: Investigating rural-urban linkages using sub-regional social accounting matrices, Geoforum, 38, pp. 1219-1232.

Gaile, G.L., (1998), Improving rural-urban linkages through small town market-based development, Third World Planning Review, 14. pp. 131-147.

Hinderink, J. and Titus, M., (2002), Small towns and regional development: Major findings and policy implications from comparative research, Urban Studies, 39. pp. 379-391.

Wouden, A.A., (2003), Three small towns in Central Java, Netherlands Geographical Studies, 221.

Karaska, G.J., (1999), The regional structures of Third World economies: Rural-urban dynamics in Kenya and Madagascar, Environment and Planning, 31. pp. 767-781.

Long, Hualou, (2011), Analysis of rural transformation development in China since

حاصل از پژوهش حاضر و تأیید نقش مثبت و توسعه‌ای شهرهای کوچک پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- فراهم نمودن زمینه‌های اشتغال جمعیت بیکار و فعال روستایی در شهرهای کوچک و پیشگیری از مهاجرت بیکاران روستایی به کلان شهرها؛

- دسترسی مناسب روستائیان به مراکز خدماتی و خرید به ویژه در شهرهای کوچک؛

- توسعه بازارهای محلی با تأکید بر عرضه محصولات کشاورزی در شهرهای کوچک؛

- بهبود شرایط حمل و نقل و زیرساخت‌های ارتباطی بین روستا و شهرهای کوچک؛

- ایجاد تسهیلات و مشوق‌های سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک جهت تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این شهرها.

منابع

رضوانی، محمدرضا، گلی، علی و اکبریان رونیزی، سعیدرضا، (۱۳۸۶)، نقش و عملکرد شهرهای کوچک در توسعه روستایی با استفاده از روش تحلیل شبکه مورد: دهستان رونیز (شهرستان استهبان)، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۲، تهران، صص ۴۵-۵۸.

فنی، زهره، (۱۳۸۲)، شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، تهران.

ملکیان دولت‌آبادی، زهره، (۱۳۸۷)، شهرهای کوچک و ارزیابی نقش آنها در روستاهای حوزه نفوذ، به راهنمایی نوری هدایت‌اله، دانشگاه اصفهان، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی.

- 2000, London: SPMA/Maney Publications (forthcoming).
- Tacoli, C. (1998), Bridging the divide: Rural-urban interactions and livelihood strategies. London, IIED.
- Tacoli, C., (2003), 'The links between urban and rural development', in Environment and Urbanization, 15. pp. 3-12.
- Yankson, P.W.K., (2004), Decentralisation and poverty reduction: The role of District Assemblies in Ghana, A paper presented at a NUFU Workshop on Poverty, Health and Gender at the University of Ghana, Legon, 6-8 January, 2004.
- the turn of the new millennium, Applied Geography, 31, pp. 1094-1105.
- Lund, R., (2002), Methodological choices and dilemmas in contested places: Researching minorities and the displaced, Acta Geographica, Series A, 2. pp. 1-16.
- Owusu, G., (2005), The role of District Capitals in regional development: Linking smalltowns, rural-urban linkages and decentralisation in Ghana, International Development Planning Review, 27. pp. 59-90.
- Owusu, G., (2005b), The changing views on the role of small towns rural and regional development in Africa, in Green, A. and Leech, R. (eds.): Cities in the World, 1500-

Archive of SID